

КУРС «СРУКТУРИ ПОВСЯКДЕННОСТІ»: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.

Зі стародавніх часів люди цікавились історією, традиціями, культурою інших народів. Вже у перших письмових пам'ятках зафіксовано крім важливих політичних фактів певні деталі повсякденного життя різних соціальних верств, а саме: умови проживання, особливості харчування, відомості про одяг, дозвілля, а також знання і уявлення про традиції, релігійні вірування, основні засади виховання, родинні цінності – тобто все те, що визначає поведінку і становище людини щоденно та формулюється сучасною наукою як культура повсякденності.

Тривалий час окремі наукові розвідки та студії, які зачіпали сферу родинного, особистого, «інтимного», не були самодостатніми, а радше доповнювали дослідження політичної історії. І тільки на початку ХХ ст. повсякденне життя народів перетворилось на окремий об'єкт вивчення і, відповідно, на один з провідних наукових напрямків, в якому почали працювати історики, етнографи, філософи, соціологи, психологи та інші фахівці.

Предтечею сучасних дослідників культури повсякденності вважають голландського вченого Хейзингу – автора наукової праці «Осінь середньовіччя» (1919 р.), присвяченій європейському життю та мисленню XIV-XV ст. [1, с. 7]. Проте остаточно заперечили неважливість, приватність, меншовартість культури повсякденності як об'єкту історичного дослідження та перетворили її вивчення на окрему наукову дисципліну представники французької школи «Анналів» Л.Февр, М.Блок, Ф.Бродель та ін. З 1920-х рр. вони обстоювали нову методологічну концепцію, згідно з якою без знання найменших деталей розмаїтого життя пересічних людей неможлива максимально повна, об'єктивна, багатовимірна, барвіста та «жива» реконструкція будь-якого історичного простору [2, с. 28-41]. Особливий внесок у справу розробки й популяризації

вивчення культури повсякденності зробив Ф.Бродель, як і у вирішення проблеми дефініції, формулювання і запровадження до наукового обігу самого поняття «структури повсякденності».

З огляду на багатовекторність у дослідженні культури повсякденності, дискусійність питання про складові цього поняття, сучасні вчені прагнуть його структурувати, розклавши на окремі визначальні аспекти повсякденного життя людини.

Упродовж ХХ та початку ХХІ ст. у Західній Європі та США виникають численні наукові школи, які на сьогодні мають значний доробок у галузі вивчення «структур повсякденності». Здобуті знання науковці поширюють на всіх рівнях системи освіти, в тому числі й у закладах вищої освіти. У цьому контексті слід зазначити активну роботу зарубіжних колег по створенню навчальних посібників, публікації джерел, вихованню нових викладацьких кадрів, підготовці молодшої генерації фахівців з вивчення «структур повсякденності». Російські вищі навчальні заклади ввели відповідні теми лекцій, семінарських занять та колоквиумів до основних курсів із всесвітньої історії. Прикладом може слугувати практичний посібник, рекомендований у 2000 р. Міністерством освіти Російської Федерації для вищих навчальних закладів з нової та новітньої історії країн Європи та Америки. У другій частині посібника запропонована тема колоквиуму «Світ людини ХІХ ст.», яка містить низку завдань для самостійного опрацювання та розлогий список рекомендованих джерел та літератури [3, с. 54-61].

Вітчизняна історична наука дещо відстає від американської та західноєвропейської історіографії щодо розробки проблем культури повсякденності на тлі всесвітньої історії. Розвиток цього напрямку української історії було значною мірою пригальмовано за радянських часів, коли марксистська методологія визначала коло пріоритетних проблем вітчизняної та всесвітньої історії, проголошуючи повсякденність не вартою зусиль серйозних вчених. Сьогодні українські історики надають перевагу студіюванню «структур повсякденності» власного народу, намагаючись виправити помилки

попередників та ліквідувати лакуни у вивченні зазначеної проблематики. На жаль, серйозних досліджень вітчизняних вчених у галузі історії повсякденності інших народів поки що обмаль.

Проте до навчальних програм провідних українських вищих навчальних закладів курс «Структури повсякденності» в різних інтерпретаціях увійшов ще з кінця 1990-х рр. В Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т.Г.Шевченка «Структури повсякденності» було запроваджено у 2009/10 навчальному році як спецкурс для спеціалізації «Історія, історія релігії та церкви». З 2011/12 навчального року він читається для студентів, які навчаються у групах зі спеціалізацією «Історія, людина і світ» (IV курс) та «Історія та археологія» (V курс).

Актуальність здобуття знань зі «Структур повсякденності» бакалаврами-, спеціалістами- та магістрами-істориками обумовлена такими аргументами.

1. Сучасна українська історична наука сьогодні знаходиться на етапі формування і становлення нової методологічної концепції, яка передбачає антропоцентричний підхід до вивчення історії людства, перевагу історії-проблеми над історією-фактом, максимальне, всебічне, комплексне пізнання, реконструкцію «живої» історії – історії «з людським обличчям». Готуючи висококваліфікованих фахівців-істориків, вищий навчальний заклад має озброїти їх максимальним обсягом знань, який дозволить легко і швидко орієнтуватись у науковому просторі та відповідати усім існуючим і можливим вимогам до своєї педагогічної діяльності.

2. Вивчення проблем повсякденної історії має розвиваючу функцію, стимулюючи студентів до пошуків та інтерпретації нових джерел вивчення, їхнього аналітичного опрацювання, історико-порівняльного аналізу, історичної реконструкції, тренуючи і вдосконалюючи в них вміння і навички усної доповіді, коректної наукової дискусії, постановки чітких і слухних запитань тощо.

3. Робота на заняттях з вивчення «Структур повсякденності» має, поза всякий сумнів, виховне значення, адже специфіка отримуваної інформації

дозволяє формувати патріотизм, гордість за минуле власного народу, толерантне ставлення до інших національних культур, усвідомлення історії своєї Батьківщини як невід'ємної складової історії всього людства. А це, у свою чергу, допомагає подолати відчуття національної меншовартості, що подекуди зустрічається у середовищі українського студентства. В результаті, наприкінці навчання стіни вищих навчальних закладів мають залишити свідомі громадяни, дорослі підготовлені фахівці, чому може посприяти і зазначений курс.

4. Досвід викладання «Структур повсякденності» дозволяє стверджувати, що даний навчальний курс формує в студентів позитивну мотивацію до навчання. Пропонований матеріал сприймається легко і з щирою цікавістю, методика проведення занять запобігає виникненню стресових ситуацій, про що свідчить високий рівень відвідування студентами занять та щире бажання фіксувати надану інформацію у конспектах попри демократичні вимоги до цієї форми роботи.

5. Також слід зазначити помітне зростання пізнавальної активності студентської аудиторії під час вивчення «Структур повсякденності». Викладання одного з базових курсів із всесвітньої історії дає мені підстави порівнювати активність студентів в процесі роботи на цих заняттях та заняттях зі «Структур». На останніх очевидне масове бажання студентів виступити із доповідями, що іноді не вкладається в часові межі відведених для курсу академічних годин, надзвичайна кількість запитань до викладача та виступаючих, участь у роботі студентів, які раніше не виявляли активності і виступали посередньо та тільки на вимогу викладача, прагнення працювати з різними формами наочності та пропозиції по її створенню.

6. Зацікавленість студентської аудиторії у поглибленні знань із зазначеного курсу проглядається у бажанні продовжувати вивчення під час написання курсових, бакалаврських, магістерських робіт і навіть кандидатських дисертацій, що дозволяє вищій школі зробити свій цінний внесок у розвиток недостатньо розробленого українською історіографією молодого напрямку історичної науки.

7. І наостанок хотілось би зазначити необхідність щільного зв'язку вищих навчальних закладів України педагогічного профілю із середніми школами з метою підготовки вчителів історії та суспільствознавства і допомоги в удосконаленні професійної діяльності останніх в умовах постійного реформування середньої освіти. Упродовж останніх років до шкільної програми з історії України та всесвітньої історії загальноосвітніх шкіл було введено матеріал з історії повсякденного життя українців та інших народів. Підручники для різних вікових категорій учнів містять мінімальний обсяг інформації з цієї тематики. Він не завжди достатній для вчителя, який має добре орієнтуватись в матеріалі і бути готовим відповісти на питання учнів. Наприклад, у підручниках з історії України та всесвітньої історії для 9-го класу на вивчення відповідних тем відведено по одному параграфу, де поєднані питання про побут, мистецтво, долю жінок та релігійне життя [4, с. 275-281; 5, с. 216-220]. Для підготовки до уроку вчителю необхідно самотужки шукати інформацію, що не завжди дає необхідні результати в умовах реального навчального процесу. Про це може і повинна подбати вища школа, яка має корегувати свою програму зі шкільною, передбачаючи відповідні теми під час вивчення студентами основних історичних курсів.

Заслуговує на увагу і методика викладання курсу «Структури повсякденності». Вона напряму залежить від кількості відведених годин, і рішення про застосування методичних прийомів може бути гнучким та нетрадиційним. З огляду на недостатній обсяг запланованого для даного предмету навчального часу вибір форм проведення занять постійно корегується з метою пошуку оптимального варіанту.

Так, довелось відмовитись від класичних академічних лекцій, з яких мав складатись процес вивчення «Структур повсякденності» бакалаврами. Анкетування, яке проводилось наприкінці вивчення курсу кожного року, дало майже однаковий результат. На питання: «Що б ви запропонували змінити в методиці викладання курсу?» практично всі опитувані відповіли пропозиціями: по-перше, збільшити кількість відведених годин; по-друге, надати більше часу і

можливостей для студентських виступів, запитань, дискусій; по-третє, включити такі форми роботи, як перегляд фото- і кіно матеріалів та екскурсії.

Таким чином, орієнтуючись на активність і зацікавленість студентів, були поєднані лекційні та практичні заняття, які перетворились на бесіди-дискусії, збільшена кількість наочності, розроблені презентації з використанням мультимедійного проектора.

Кожного року заключне заняття було присвячене знайомству студентів із пам'ятками матеріальної культури. До теми про моду і стиль Європи та Америки ХІХ – початку ХХ ст. пропонувалась демонстрація предметів зазначеного періоду: «Що могла дістати з сумочки жінка середнього класу» та «Чоловічі аксесуари та інші дрібнички повсякденного вжитку»; до теми про культуру харчування – «Сервірування чайного столу» та «Матеріальний бік традиції вживання кави». Також проводилось заняття «Історія одного предмета» на тему: «Віяло – «скіпетр на володіння світом», під час якого, розглядаючи зразки віял, студенти вчилися проводити їхню атрибуцію, вивчали історичні чинники еволюції виготовлення та використання цього багатофункціонального предмету.

Не можна оминати низку проблем, які заважають вирішити усі поставленні під час вивчення курсу «Структури повсякденності» завдання. Це, по-перше, недостатня кількість відведених годин і збільшення базових предметів за рахунок ліквідації даного курсу для бакалаврів з 2012/13 навчального року; і, по-друге, відсутність прийнятних підручних посібників українською мовою. Виключенням може бути праця О.Коляструк [1], посібник з історії костюму О.Шевнюк [6], навчально-методичний посібник Л.Павленко та деякі інші.

Викладання упродовж декількох років курсу «Структури повсякденності», а також досвід та успіхи вітчизняних і зарубіжних колег у цій сфері наукової та педагогічної діяльності переконує в перспективності подальшої роботи, яка може позитивно вплинути на підготовку педагогічних

кадрів для навчальних закладів України усіх рівнів та науковців напрямку соціальної історії.

Вдосконалення вивчення та викладання «Структур повсякденності» може здійснюватись шляхом:

- розширення обсягу «Структур повсякденності» як спецкурсу для певних спеціалізацій;
- введення відповідних тем до базових курсів з історії України та всесвітньої історії (лекційні та практичні заняття, колоквиуми, інші форми самостійної роботи);
- підготовка статей, монографій, навчальних посібників;
- оптимізація викладання курсу шляхом демонстрації предметів матеріальної культури, зображальних джерел, перегляду художніх, документальних та навчальних фільмів, організації тематичних екскурсій у співпраці з музейними установами;
- організація факультативних занять у загальноосвітніх школах міста та області під час проходження студентами педагогічної практики та проведення профорієнтаційної роботи;
- інформаційна допомога вчителям шкіл шляхом проведення семінарів та підготовки спеціальної літератури;
- розширення тематики курсових, бакалаврських, дипломних, магістерських робіт та кандидатських дисертацій із зазначеної проблематики.

Отже, подальша розробка та вдосконалення курсу «Структури повсякденності» є важливою складовою процесу підготовки фахівців-істориків як у сфері наукової, так і педагогічної діяльності. Це питання є актуальним з огляду на вітчизняний та світовий досвід, зазначені проблеми та перспективність в умовах невинного розвитку та реформування історичної освіти в Україні.

Список використаних джерел та літератури

1. Коляструк О.А. Історія повсякденності як об'єкт історичного дослідження: історіографічний і методологічний аспекти / О.А.Коляструк. – Х.: Вид-во «Курсор», 2008. – 122 с.
2. Дюпон-Мельниченко Ж.-Б. Французька історіографія ХХ ст.: навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів / Ж.-Б.Дюпон-Мельниченко, В.Ададуrow. – Львів: Класика, 2001. – 170 с.
3. Пономарев М.В. Новая и новейшая история стран Европы и Америки: практическое пособие: учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений: в 3 ч. / М.В.Пономарев, С.В.Смирнова. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – Ч. 2: Европейская индустриальная цивилизация в XIX в. «Закат Европы». – 288 с.
4. Струкевич О.К. Історія України: підручник для 9-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.К.Струкевич. – К.: Грамота, 2009. – 288 с.: іл.
5. Гісем О.В. Всесвітня історія. 9 клас: підручник для загальноосвіт. навч. закл. / О.В.Гісем, О.О.Мартинюк. – Х.: Вид-во «Ранок», 2009. – 224 с.: іл.
6. Шевнюк О.Л. Історія костюма: навч. посіб. / О.Л.Шевнюк. – К.: Знання, 2008. – 375 с.: іл.